

Hodnotenie nelesnej vegetácie v metodike ÚSES

H. Ružičková: Evaluation of Non-Forest Vegetation in the Methodology of TSES. Život. Prostr., Vol. 29, No. 5, 244–246, 1995.

According to Methodological instructions of Ministry for Environment of Slovak Republic and Manual to the methodology of TSES, the primary problem in solution of different territorial system types as for ecological stability is the elaboration of the so called open (non-forest) vegetation. In the mentioned instructions minimum attention is paid to a problem of evaluation of just this kind of vegetation, which is reflected in the quality of used data. For the prescribed geobotanical division it would be better to use the map of present landscape structure with a suitable division instead of often inconvenient interpretation of a geobotanical map. The data from the flora and fauna data banks ought to give information for the choice of significant areas from the viewpoint of gene pool. Researchers solving TSES ought to have valuable biotopes mapped by specialists according to an agreed methodology. On the basis of these analytical data and spatial synthesis the real (present) state of TSES is mapped that then serves for territory classification by establishing the coefficient of ecological stability and degree of naturalness of the area. This kind of evaluation is not simple, the methodology has also got some serious failures in consequence of which we can meet unexpected (and incorrect) data.

Podľa dvoch základných materiálov, ktoré sú pre riešiteľov ÚSES záväzné (Metodických pokynov MŽP SR a Manuálu k metodike ÚSES), je spracovanie tzv. voľnej (nelesnej) krajiny primárnym problémom pri riešení rôznych typov ÚSES, a to i vzhľadom na neúplnú, nesystematickú údajovú základňu (Jančura a kol., 1994). S tým možno len súhlasiť, ale sú tieto metodiky postavené tak, aby prinútili autorov doplniť nedostatky vo vedomostiach o území počas sústreďovania podkladov? Pri hľadaní odpovede na túto otázku sa sústreďíme na analýzy, syntézy a hodnotenie biotických systémov, predovšetkým v nelesnej krajine, na regionálnej i lokálnej úrovni.

K základným údajom o vegetácii patrí rekonštrukčná **geobotanická mapa**, ktorá by sa mala použiť na predpísané geobotanické členenie územia (obr. 1). Geobotanická mapa je publikovaná v mierke 1:200 000, v trezoroch Botanického ústavu SAV je uložená v mierke 1:50 000. Aký analytický podklad je to však pre územie, kde nie sú žiadne lesy a človek často natoľko zmenil prírodné podmienky, že potenciálna vegetácia už vôbec neodráža súčasnú pomery? Prispôsobovanie tejto mapy do mierky 1:10 000

(miestny územný systém ekologickej stability - MÚSES), čo sa často robí, neprináša nijaký nový údaj, skôr zotrie diferenciáciu územia. O tom, aké významné biotické systémy sú v území dnes, nehovorí už vôbec nič. Nevhodná interpretácia geobotanickej mapy často vyznieva ako alibizmus riešiteľov, ktorí nemohli, alebo nechceli angažovať do spracovania niekoho, čo by mohol z geobotanického hľadiska posúdiť súčasný stav územia. Samozrejme, ak sa projekt začína v novembri a končí vo februári, ťažko sa niekto nájde.

Ako podklad geobotanického členenia by skôr mohla poslúžiť mapa súčasnej krajinej štruktúry (SKŠ), kde by sa mapovacie jednotky zvolili tak, aby odrážali súčasný stav vegetácie, stupeň jej pôvodnosti, intenzitu vplyvu človeka na vegetáciu, ekologické podmienky a pod. Údaje z **databanky flóry a fauny** by mali poskytnúť údaje pre výber **genofondovo významných plôch**. Každý zainteresovaný vie, že tieto údaje nie sú voľne dostupné, nepokrývajú celé Slovensko a nie všetci ich vedia účinne využiť. Väčšinou sa preto využívajú len údaje už spracované na pracoviskách ochrany prírody, a tak sa genofondovo vý-

znamné plochy lokalizujú prevažne na územiach v záujmovej sfére týchto inštitúcií a nie vždy odrážajú skutočný stav.

Ešte väčšie problémy sú so sústredovaním údajov o ekologicky významných segmentoch krajiny. **Databanka biotopov** je veľmi útlá a bez nej tento analytický údaj nikdy nebude kompletný ani z hľadiska rozmiestnenia v krajine, ani obsahu a kvality. Jediné riešenie je zaviazať autorov ÚSES povinnosťou nechať zamapovať cenné biotopy odborníkmi podľa dohodnutej metodiky pre riešený projekt, najmä na miestnej úrovni (MÚSES). Projekty by sa síce nemohli vypracúvať v období vegetačného pokoja, ale boli by určite kvalitnejšie.

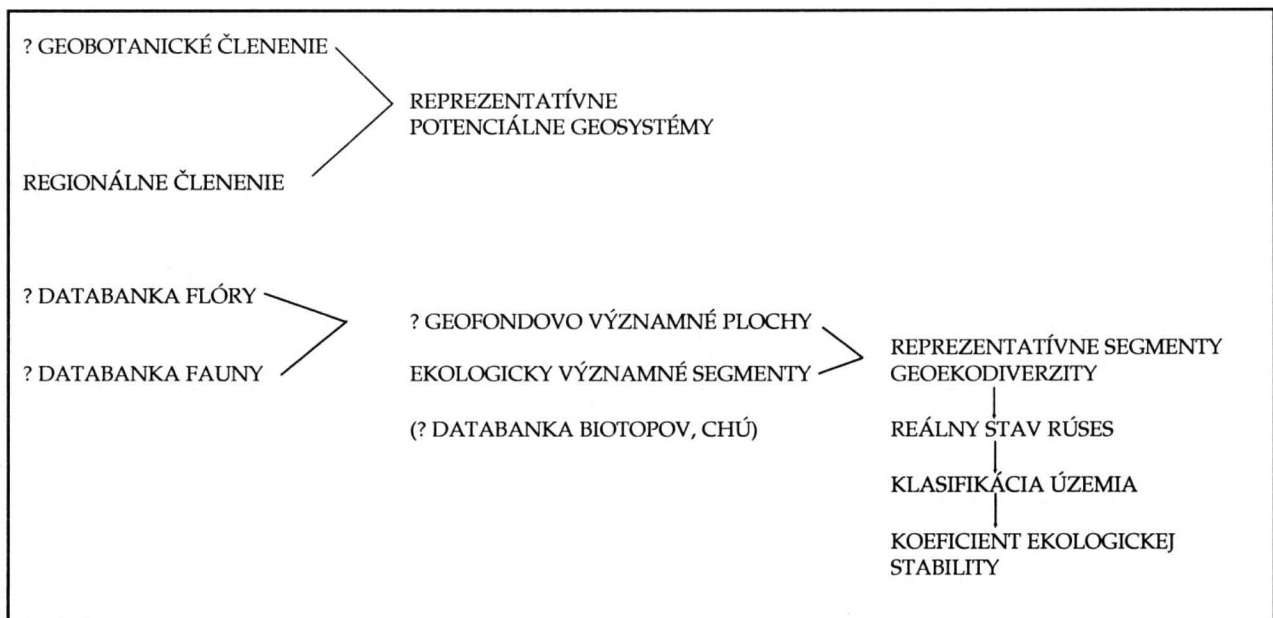
Ďalším dôležitým analytickým podkladom je **mapa SKŠ**. Žiaľ, ani návrh legendy SKŠ v Manuáli nedáva možnosť mapovať nelesné plochy podľa uváženia riešiteľského kolektívu tak, aby mapa mohla suplovať geobotanické členenie a pomohla pri výbere ekologicky významných segmentov krajiny. Tak by sa mapa SKŠ dostala do základných podkladov na vyčlenenie reprezentatívnych segmentov geokodiverzity a lepšie by sa využila ako v doteraz vypracovaných ÚSES. Práve mapa SKŠ je dôkazom, že ju nemôže robiť hocikto. Ak má byť využitelná v procese návrhov na tvorbu ÚSES, mapovanie nelesnej vegetácie musí robiť botanik. Napr. trávne porasty (TP) sa podľa Manuálu delia len na dve skupiny - nad a pod hranicou lesa. To znamená, že v poľnohospodárskej krajine sa nedelia vôbec, hoci už i vyčlenenie dvoch skupín - poloprírodných a rekultivovaných TP (údaje sú v roľníckych družstvách a lesných závodoch) by poskytlo podstatne viac informácií o ich biotickej kvalite a význame pre

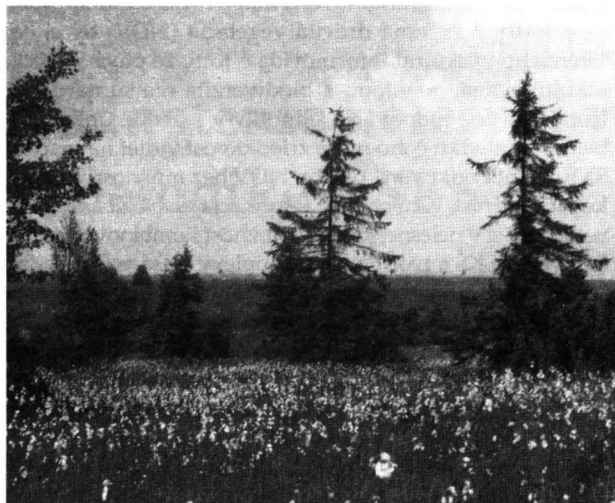
genofond. Napr. kombinovaná mapovacia jednotka - trávne porasty + nelesná drevitá vegetácia (NDV) by aj bez terénneho výskumu informovala o tom, že plocha nebola rekultivovaná, genofond a biodiverzita nie sú narušené. Kombinované mapovacie jednotky v legende úplne chýbajú, v dôsledku čoho nie je zriedkavosť vidieť na mapách SKŠ zelenobodkované plochy NDV bez možnosti identifikovať podrast. Chýba tak informácia o biozložke, často najcennejšej v nelesnej krajine. Možnosť kombinovať jednotlivé prvky SKŠ a tvoriť z nich komplexy by sa veľmi žiadala najmä pri RÚSES. V mierke 1:50 000 by sa tak dala na mape vyjadriť pestrosť územia, a tým i pestrosť biozložky. Pre MÚSES by sa prvky SKŠ v nelesnej krajine mali deliť ešte podrobnejšie, aby mohli nahradiť geobotanické členenie.

Na základe spomínaných analytických údajov a priestorovej syntézy sa zisťuje **reálny (súčasný) stav ÚSES**. Ten potom slúži na klasifikáciu územia - stanovením **koeficientu ekologickej stability** (0-5 stupňov) a stupňa prirodzenosti územia (Metodické pokyny). Takéto hodnotenie nie je jednoduché už i preto, že definíciu pojmu ekologická stabilita darmo hľadáme v oboch materiáloch. Preto priam udivuje suverenita autorov (anonymného kolektívu), ktorí nahradili nedostatok poznatkov o kvalite jednotlivých vegetačných typov svahovitou územia, čo na rozdiel od vegetácie, možno merať.

Tak sa stalo, že do najstabilnejšieho stupňa (5) sa dostali spolu so subalpínskymi lúkami i trávne porasty na svahoch do 7 stupňov. Sú to práve tie, ktoré poľnohospodári zatriedujú do najvyššieho - 5. stupňa intenzity. Možno ich ľahko upravovať, hnojiť, používať veľkovýrobnú techniku

1. Odporúčaný postup získania údajov o reálnom stave ÚSES

Slatinné lúky patria k najcennejším vegetačným typom v nelesnej krajine

(čo sa aj deje). Pre genofond však nemajú takmer nijaký význam a nemožno im prisúdiť taký stupeň stability ako subalpínskym lúkam. Stabilizujú jedine svahy, pokiaľ sa neorú - často totiž ide o dočasné lúky, orané každý 4-5. rok. Do 4. stupňa patria napr. všetky TP so sklonom 7-17 stupňov, čo nemožno nijako logicky odôvodniť. Jedine v skupine TP so stabilitou 3 je pokus uplatniť veľkovýrobné

Aluviálne lúky patria medzi ekologicky významné segmenty krajiny

využitie ako deliace kritérium. Má to však háčik - na svahoch so sklonitosťou 17-25 stupňov, ktorých sa táto skupina týka, sa neoplatí hospodáriť veľkovýrobným spôsobom.

Podľa tejto logiky lúky a pasienky na strmých svahoch nemajú šancu byť stabilné. Odporúčame pozrieť si strmé svahy Korytnickej doliny vo Veľkej Fatre, kde sú prekrásne poloprírodné stabilné lúky i na svahoch so sklonom 45 stupňov. Úplne najhoršie sú na tom TP so znakmi erózie, ktoré majú stupeň stability 1, podobne, ako napr. chmeľnice a lány ornej pôdy nad 100 ha. Avšak mnohé subxerofilné pasienky, najmä na vápencoch, pozostatky extenzívnej pasvy, väčšinou s prťami - teda znakmi erózie, patria k floristicky (ale i zoologicky) najcennejším nelesným porastom v kultúrnej krajine. Sú síce veľmi zraniteľné, ale i nenahraditeľné, a preto stojí za to v rámci návrhov ÚSES zabezpečiť ich stabilitu a optimálnu druhovú skladbu (nedovoliť ich zarásť lesom a krovinami). Ak si pozrieme ďalšie nelesné prvky SKŠ a porovnáme ich navzájom (na mape sú v konečnom dôsledku len stupne stability), stretáme sa s neočakávanými údajmi, kde sa úplne do pozadia zatlačil stupeň pôvodnosti vegetácie. Napr. orná pôda má taký stupeň stability ako poloprírodné lúky bez veľkovýrobného využitia so sklonom 17-25 stupňov (3), veľkoplošné vinice do 3 stupňov sú ekologicky hodnotnejšie ako maloplošné na terasách atď.

Všetky spomenuté nedostatky sa obzvlášť zviditeľnia a nadobudnú závažnosť pri MÚSES. Pre tento typ ÚSES sa odporúča inventarizácia NDV, nie však už inventarizácia nelesnej vegetácie. Poznatky o nej by sa mali získať z databáz, ktoré sú však neúplné. Terénny výskum sa predpokladá len pri mapovaní SKŠ. Nie je jasné, akú úroveň musia mať podklady o bylinnej vegetácii, aby splnili predpoklady na analytické údaje pre MÚSES. Bolo by to treba v metodikách jasne formulovať.

Ak by sa taxatívne vymenovalo aké analytické údaje o biozložke musia vstupovať do MÚSES, potom by sa mohli zatriediť do **Systému a členenia kritérií hodnotenia ekosystémov** (v Metodických pokynoch). Toto hodnotenie sa nedá použiť pre väčšinu podkladov o nelesnej vegetácii, ktoré vstupujú do projektov MÚSES, pre ich často nedostatočnú odbornú úroveň i diferenciáciu.

Problému hodnotenia nelesnej vegetácie sa v Metodických pokynoch i v Manuáli venuje minimálna pozornosť, čo sa spätne odráža v kvalite používaných údajov.

Literatúra

- Jančura, M. a kol., 1994: Manuál k metodike ÚSES. SAŽP Banská Bystrica.
 Metodické pokyny na vypracovanie dokumentov územného systému ekologickej stability. MŽP SR, Bratislava, 1993.